

DSIDA JENŐ, A MŰFORDÍTÓ*

Dsida Jenő költészete mindmáig nem érkezett be a köztudatba. A *Romániai Magyar Írók* sorozatban összegyűjtött verseket (1966) egy-két írás még üdvözölte, de az 1969-ben megjelent *Műfordítások* című kötet teljesen visszhangtalan maradt. Feledékenységünket és lebecsülésünket alig lehet menteni, s addig is, amíg megjelenik a költő életművét a magyar líra folyamatába kijelölő Dsida-monográfia, hadd szóljunk pár szót a műfordítóról. Nem a teljesség igényével, inkább amolyan kihívásként. A portrévázlat nem mutathatja be a teljes embert, de egyet megtehet: felhívhatja a figyelmet a rejtőző értékekre, amelyeket már nem a megsárgult újságoldalak bújtatnak, hanem az ismeretlenségbe visszataszító közöny. Így az olvasó — tájékozódás híján — nem is sejtheti, hogy a Szemlér Ferenc gondozta anyaggal vált csak teljessé a fájdalom-szövegből épült líra: negyvenegy költő száztizenhét verse a műfordítói hagyaték. Elfeledésre méltó anyag? Nem. Sokkal inkább megőrzésre, hiszen a műves, nagy műgonddal magyarított költemények láncolata egy nem mindennapi költői életmű koronája.

Ahogy a költészetet nem lehet megtanulni — költőnek születni kell —, éppúgy a műfordítás sem megtanulható. Elsajátítható, még-hozzá kiváló fokon is, az illető költő anyanyelve, megtanulhatók a költői »kellékek«, és elleshetők a műfordítás játékszabályai. De az egy-ugyanazon hullámhosszon való gondolkodás magas fokú izzása már költővel született tulajdonság. Rokonlelkűség és sóhajnyi rezdüléseket felfogó érzékenység, beleérzőképesség és a másik öröm-fájdalom kútjába való lemerülés, mindeneknél fennebb szálló szabadság, de ugyanakkor a formához kötődő tolmács szigorú következetessége kell hozzá. És mindenekelőtt a nyelv hallatlan szeretete, s a legmagasabb szintű újjávarázsoló képesség. Meg hit, ami erősíti a sohasem beteljesedő szerelmet.

Dsida mindezeket már fiatal korában magában hordta, hiszen ezek nélkül hogyan is születhetett volna meg a legnagyobb fordítókat öntörvényű világával megcáfoló, újabb és újabb kudarcok után is a fordítói erőket megsokszorozó Goethe-vers, a *Vándor éji dala*, magyar változata.

*Csúcson, élen hallgat
az éj.
A lombfuvallat
is csekély*

*sóhajnyi nesz;
fészkén elült a madárka.
Várj — nemsokára
te is pihensz.*

* Ha élne, ez év májusában lett volna hatvanöt éves Dsida Jenő.

Szabó Ede műfordításról írott tanulmánykötetében csemegét jelenthetett volna az eddigi kéziratban lappangó Dsida-fordítás összevetése a népes fordítógárdából legjobbnak ítélt Szabó Lőrinc- és Kosztolányi Dezső-féle változattal. Ha azt mondjuk, hogy hangulatban nem marad egyik mögött sem, keveset mondunk. Az ujjgyakorlatnak szánt kísérletben semmi nyoma a műfordításra készülődő fiatal költő — akkor alighanem még diák — bizonytalanságának, sőt, már itt kiviláglott egyfajta biztonságérzet. A »lombfuvallatnyi halk sóhaj« elkapása a fiatal-ságában megfáradt, halálra készülő költő-vándor telitalálata. A rímek elhelyezése pedig a későbbi nagy fordítói teljesítményt, Eminescu *Glosszájának* értelmezését, a műfordítói pálya műhelyproblémái közül a legelsőként kiemelt rímmegoldást vetíti elő.

*Csillog és csal, mint varázslép,
a világ, e szép boszorka,
s lám, helyetted színre más lép,
rád szorult a csapda torka.
Száz bábáj közt bújj keresztül,
légy utadnak józan öre,
jobb, ha még pillád se rezdül,
bármí csábít, hajt előre.*

A háttérből Kosztolányi és Tóth Árpád csengő-bongó muzsikája hallik, de az igazi példakép, akire mindig fel lehet nézni: Csokonai Vitéz Mihály. »Gyanítom, hogy Csokonai járt a helyes úton, mikor a magyar nyelvet éppen olyan rímkészletű és lehetőségekkel rendelkező nyelvnek tekintette, mint akármelyik nyugat-európai nyelvet. Milyen üdítően hangzik fülünknek egy-egy Csokonai-versszak, melyben azonos beszédrészek csengnek össze, de amelyben tökéletesek, telivérek a rímek és nyomuk sincs holmi asszonáncnak«. *Néhány szó a magyar rímelésről* című tanulmányában ezért kapja meg magától a jó öreg Arany János és Greguss Ákos szelleme, s ezért a több, mint tízéves nekifeszülés Eminescu káprázatos verselését, nyaktörő rímjátékait és dallamvariációinak tökéletes visszaadását megkísérlő magyar *Glosszá-*nak. Milyennek látja Dsida a fordításra kizemelt költeményt? »A könnyű lejtésű, négyütemű trocheus-sorokat szigorú keresztrímek fűzik össze, a rímek teltek, kövérek, fűszerezsek, ízesek és hibátlanok.«

Íme a saját maga elé kitűzött követelmény! S ha a magyar nyelvet nem tekintjük alábbvalónak, rímszegényebbnek egyik nyelvnél sem, akkor vissza kell tudni adni az »elképesztő formai remeklésű« román költemény muzsikáját. Így születik meg a végső megfogalmazású *Glossza*, amely Eminescu filozofikus gondolatainak visszaadásán túl; élet-halál végkérdéseit feszegető magyar verssé formálódik. Mégpedig úgy, hogy dsidai rímelmélet minden példánál ékeesebb bizonyítékát adja: a negyven rímpárból huszonöt teljes rím, és a fennmaradó tizenöt olyan asszonánc, amely a legkényesebb füleket sem bántja. A fentiek már bepillantást engednek Dsida műfordítói világába. A fordításnál csak egyetlen célt tűz maga elé: az átültetett költeménynek úgy kell hatnia, mintha eredetileg magyar nyelven íródott volna. De mindvégig híven követve a fordított költő gondolatvilágát. S ha ez nem sikerül, bátran írja a vers alá, hogy X.Y. után. Azonban ez nemcsak bevallása a fordítói sikertelenségnek, hanem a másikban megtalált gondolati lánc

továbbfűzése. A fordítandó költő versét véve alapul így erősödik az »idegen« költemény gerjesztette mágneses erőter, s a költői kísérlet kétirányúsága egyfajta közeledés az őt izgató, de a másik által csírában előbb megfogalmazott témavilághoz. Ilyenkor az eredeti és »fordított-utánérzett« vers visszafelel egymásnak, s a fordítói műhelymunka tapasztalatain túl biztonságérzetet adó hajtóerő. Hogy a fordítandó költő versében önmagát megtalálta, ezáltal értelmet nyert költészetének világsugárzása, s néven nevezett az a lelkiismereti szerep, amelyet a költő-műfordító a versein keresztül betölt.

Dsidát egyre jobban fojtogatta a rohanó idő; a született szívбай által tudatosult halálfélelem úgy kínozza, hogy később már a sorsát látszólag derűsen viselő költőnek ez lett az egyetlen objektív valóság. Georg Trakl *Panaszának* első két sora itt már időn túlivá szélesedett, hiszen »A zord keselyűk — álom és halál — / éjhosszat fejünk körül suhognak« csak amolyan »ezen is túl vagyunk« lélekállapot; a még mérőeszközzel érzékelhető idő (éjhosszat) a halálfélelemtől súlyosodva józan emberi logikával már nehezen követhető szakadékká tágult. Ami megmaradt, az csupán álom és halál egymást ugyan nem összemosó, de vízióik azonosságában testvérekké lett élménymeghatározók szövetsége. Ezért a fordított Trakl-versek fájdalomban a Dsida-költemények haláliszonyata tetőzik, a biztos formán túl kiérezhető egy sajátságos lüktetés. A megszakadó légzés folytonosságát veszelve mossa itt már a ködképekből egyre jobban kivehető, mindig erősebb kontúrává váló partokat.

A legnagyobb fordítói teljesítmény azonban Ernst Toller *Fecskék könyve* című versciklusának leheletfinom rezdüléseket is visszaadó átélése. Dsida magáévá tette, minden sorát művesen átlényegítette, s az emberi szabadság magasra ívelő szárnyalását hirdelve előrenézett akkor, mikor biztos volt már önmaga számára a sors adta vég. 1934-ben az Erdélyi Helikon olvasója úgy ízelhette ezt a fordítást, mint az újbort, amely tüzével és zamatával megcsapja ugyan az embert, de az asszúvá érést az időnek kell meghoznia. S valóban; a szöveg ugyanaz a mostani olvasáskor is, de mégis más, sok dolog ismeretében és azok végleges elrendezettségében hangulatilag különböző. A tisztaságot mindmáig hirdelve fájdalomtól zengőbb. Nagy sóhajok és elejtett félszavak jelzik a tolleri cellamagányból való elvágódás Dsida-képpé alakult változatát, s az egész megidézés egy fajsúlytalan lebegés a léten túli boldogság felé.

Vacogok.

A világ megalvad.

Szép lenne most elaludni,

kristályá lenni a hallgatás időtlen jégtengerén.

Bajtársam, Halál,

Halál, Halál...

Dsida költői kiteljesedését a műfordítások nemcsak elősegítették, hanem színvonalban meg is előzték. Joggal írja Szemlér az 1966-os verseskönyv kötetnyitó tanulmányában: »Eleinte talán csak a műfordításaiban van több tűz és hajlékonyság.« Ez a tűz és hajlékonyság műfordítói pályáján mindvégig megmaradt, s a korai fordítások hevét nem-

sokára átvette saját költészete. A kettő egybejárásakor az egyéni arculat már tökéletes formaművészt takar. Akinek műfordítói elve: »Úgy visszatükrözni az eredeti költemény hangulatát, hogy a mindkét nyelvben otthonos, de egyébként tájékozatlan olvasó ne tudja megmondani, melyik az eredeti, melyik a műfordítás.« Ebből következik, hogy Dsida műfordításkor is magyar verset írt, saját eszköztárának, a magyar nyelv gazdag szókincsének felhasználásával. Műfordítói elveivel vitatkozni lehet, meg lehet kérdőjelezni egy-egy átültetésének formai módszerét, de nem lehet megtagadni azt a hallatlan költői intenzitást és erőt, amely a legkorábbi műfordításaiból is kisüt. Eminescu *Velencei szonettjének* tolmácsolása akkor is az egyik legsikerültebb magyar fordítás, ha a költő-fordító az első két szakasz rímképletében nem ragaszkodott az eredetihez, és *A kis virág* című vers búbája akkor is megragad, ha a cím után azt olvassuk, hogy Goethe után németből. Az egyik legbravúrosabb műfordítói teljesítmény, Eminescu *Glosszája* mellé méltán helyezhető a kéziratból előkerült *Kritikusaimhoz* című vers eddig ismeretlen magyarítása. És sorra ideírhatnók azokat a költőket, akiket fordított. Catullus *Lesbiája* és Heine *Loreleije* egymás mellett; Horatiust követik a kínaiak (Li Tai-Po, Tu Fu), majd Puskin és Trakl, Toller és Tagore jelzik a különböző pólusokat; és nem utolsósorban a román költők: Eminescu, Arghezi, Isac, Alecsandri. Mindenkinek a fogadtatása a legnagyobb szeretettel, és ami még talán ennél is fontosabb: a vershez közeledés legnagyobb alázatával.

Dsida fordítói húrja — akárcsak lírájéé — arról az »angyalok citerájáról« való, amelyen szívének legszebb, legbánatosabb dalait pengette. Tudomást nem venni róla annyi, mint megtagadni saját magunkat, hiszen az érték nemcsak önmagáért érték. Ha gazdagít, mindenkét gazdagít, ha pedig az egyetemes magyar kultúra kitörölhetetlen része, akkor számbavételre kötelez!

